

محل	موضوع	ارائه‌دهنده	مسئول محفل	حاضران	تاریخ
پنجاه و سوم	فضا و فضا سازی در شعر فارسی	مهندس حسین فقیهی مقدم	مهندس مهرداد عبادی	۱۹ نفر	ششم مرداد ۹۸

مهندس فقیهی در آغاز سخن اشاره کردند که با وجود کمبود منابع موثق، با طرح این موضوع در تلاش بوده‌اند تا به یکی از ظرایف و لطایف بی‌شمار شعر فارسی دست یابند. در ابتدا، پیش‌گفتاری از فضا سازی در هنرهای مختلف ارائه شد تا مقدمه‌ای باشد برای ورود به بحث فضا سازی در شعر.

فضا سازی از رمان و داستان نویسی سرچشمه گرفته و داستان نویسی، خود از فرهنگ‌های دیگر وارد ایران شده است. در ادبیات فارسی، سابقه داستان نویسی وجود داشته است؛ اما حالت‌های دراماتیک آن به صورت منسجم

دیده نشده است. البته نثرهایی وجود دارد که این موضوع در آنها مستتر است؛ مانند دیپاچه گلستان و داستان به‌دارآویختن حسنگ وزیر در تاریخ بیهقی.

در موسیقی، شنونده فضاهای شاد و غم‌بار و ترسناک و... را با شنیدن تجسم می‌کند و فضایی را که مدنظر آهنگ‌ساز بوده است، احساس می‌کند. در معماری نیز یک معمار خوب ایده‌های خود را به استفاده‌کنندگان القا می‌کند. در سینما هم فیلم‌سازان با صرف هزینه‌های گزاف به دنبال ساخت فضایی باورپذیر برای مخاطبان خود هستند.

اگر شاعری بتواند این فضا را در شعر ایجاد و القا کند و خواننده را در فضای مدنظر قرار دهد، اعجاز کرده است که نمونه‌های زیادی از آن وجود دارد. شعر، ناب‌ترین حالت بروز تفکر و احساس هنرمند است. برخلاف موسیقی و هنرهای دیگر، در شعر هیچ ابزاری جز اندیشه و قلم وجود ندارد. در رمان نیز این حالت موجود است؛ با این تفاوت که در رمان امکان بسط و گسترش وجود دارد و نویسنده می‌تواند به تفصیل شرح دهد تا فضا را ایجاد کند. شاعری که بتواند فضا را، نه به‌عنوان عنصر مادی، که با احساسی که در آن هست به خواننده القا کند، کار بزرگی انجام داده است.

به نقل از کتاب صور خیال در شعر فارسی اثر استاد شفیعی کدکنی، «زیباترین گونه‌های خیال تصرفی است که هنرمند در عناصر بی‌جان طبیعت می‌کند و تصرف ذهن شاعر در مفاهیم عادی و ارتباط زندگی انسان با طبیعت و طبیعت با طبیعت، حاصل بیداری اوست در برابر درک این ارتباطات. ارتباطاتی به گستره طبیعت تا بی‌کران.» خانم آنه‌ماری شیمل در کتاب زربفت دو رنگ همه هنرهای ایرانی را بررسی کرده و تصویرسازی در شعر فارسی را مطرح کرده است. در این کتاب درباره بیان هنری شعر فارسی آمده است: «...همچون بازی دائمی است میان واقعیت و ورای واقعیت.» و به اشتراک هنرهای کاشی و قالی و... و شعر اشاره می‌کند و به مباحث مربوط به شعر افقی و عمودی می‌پردازد.

فضا از ویژگی‌ها و از مختصات ماده است و در واقع فضا با ماده ترکیب می‌شود. اگر در عوالم شاعری بتوان احساس و عواطف را با ماده ترکیب کرد، شکل هنری ایجاد می‌شود؛ چراکه در صورت نبود این عامل، مثل هرچیز مادی دیگری، جنبه هنری پیدا نمی‌کند.

مفهوم فضا و فضاسازی با شعر در هم تنیده شده است. واحد شعری «بیت» به معنی خانه است. خانه مامن است و در آن احساس و عواطف وجود دارد و با ساختمان و اقامتگاه متفاوت است. واحد نیم‌بیت نیز «مصرع» به معنی تایی در است. دو لنگه در، یک در را تشکیل می‌دهند که راه ورود به آن خانه است. این نامگذاری‌ها برای واحد شعر اتفاقی نیست. شاید اینجاست که فردوسی می‌گوید: «پی افکندم از نظم کاخی بلند/ که از باد و باران نیابد گزند.»

در پایان گفتار، مهندس فقیهی با قرائت اشعاری از سیاوش کسرایی، محتشم کاشانی، پروین اعتصامی، سعدی، خیام، حافظ و... به بیان مصادیقی از فضاسازی در شعر از نگاه خود پرداختند.

بخش دوم محفل هم‌چون روال گذشته، به شعر و نثرخوانی حاضران گذشت. در این بخش، مهندس فاطمه توانایی (معدن، ۹۱) و سجاد نفر (نقشه‌برداری، ورودی ۹۵) اشعاری از سروده‌های خود را خواندند.

شعرخوانی سجاد نفر (مهندسی نقشه‌برداری، ۹۵)

سلام بر تو که نوری و ظلمت آرایی

سلام بر تو که خورشید ماه‌سیمایی

سلام بر تو که برعکس ماه شب حتی

ز پشت پرده‌ی ابر سیاه پیدایی

سلام بر تو که حظّت برند عالمیان

به دور چشم بد از تو ملاک زیبایی

سلام بر تو که آن قدر خوب و شیرینی

نه من که لیلیِ اقصی نقاطِ دنیایی

سلام بر تو که قندست خنده‌های لب

شکر فروش ببندد دکان چو می‌آیی

سلام بر تو که یک آرزوی پنهانی

نوید خوابِ قشنگی، شبیه رؤیایی

سلام بر تو که بوی بهار را داری

برای لفظِ خوشِ گل‌بهار، معنایی

سلام بر تو که موج است بین موهایت

منی که غرق توأم ای پری دریایی

سلام بر تو که یادم نمی‌کنی دیگر

زمین جهنم و در ناز عرش اعلائی

سلام بر تو که واعظ شدی و در این شهر

ز روی منبرت افتاده تشت رسوایی.

کمیته شعر و ادب

کانون مهندسیین فارغ‌التحصیل دانشکده فنی دانشگاه تهران